

Anadolu Halk İnanışlarında Kötü Ruhlar ve Nazar: G. E. White'ın Gözlemleri Üzerine Bir Çeviri ve İnceleme*

*Evil Spirits and the Evil Eye in Anatolian Folk Beliefs: A Translation and Analysis of G. E. White's Observations**

Şule Işık^{1*}

¹ Doktorant,, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi, Erzurum, Türkiye.
Ph.D. Student, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Sociology of Religion, Erzurum, Türkiye.
<https://ror.org/03je5c526>, <https://orcid.org/0009-0003-6832-7720>, sule.umutlu@gmail.com

* Sorumlu yazar | Corresponding author

Araştırma Makalesi Süreç

Geliş Tarihi: 28.12.2025
Kabul Tarihi: 27.02.2026
Yayın Tarihi: 25.03.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Şule Işık

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Şule Işık

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-
Akdeniz University, Faculty of Theology,
Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Özkan Kuş, N.-Yazıcı, B. (2026). Anadolu halk inanışlarında kötü ruhlar ve nazar: g. e. white'ın gözlemleri üzerine bir çeviri ve inceleme. *Turkish Academic Research Review*, 11(1), 85-102.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1850955>

* Bu çalışma, Evil Spirits and the Evil Eye in Turkish Lore (White, 1919a) başlıklı makalenin çevirisi ve incelemesidir. Makalede White'a ait orijinal metinler alıntı blokları halinde verilmiş, her bloğun ardına konuyu zenginleştirmek amacıyla tarafımızca hazırlanan güncel literatür destekli sosyolojik ve halkbilimsel değerlendirmeler eklenmiştir.

Öz

20. yüzyıl başlarında Anadolu coğrafyası, zengin etnik ve dinî yapısıyla Batılı misyonerler için önemli bir inceleme sahası olmuştur. Bu çalışma, söz konusu döneme ışık tutan tarihsel bir metni merkeze almaktadır. Amerikalı misyoner ve eğitimci George Edward White'ın 1919 tarihli *Evil Spirits and the Evil Eye in Turkish Lore* adlı makalesi, bu araştırmanın temelini oluşturur. Çalışma, bu tarihsel metnin Türkçe çevirisini ve eleştirel incelemesini içermektedir. White'ın saha gözlemleri ile dönemin köylüleri, dervişleri ve din adamlarından derlediği anlatılar Anadolu'daki doğaüstü inançları detaylı biçimde aktarır. Yazar, cin, kötü ruh ve nazar gibi olguların salt rasyonel dışı hurafeler olmadığını ortaya koyar. Ona göre bu inanışlar, toplumsal dayanışmayı güçlendiren işlevsel bir sistemdir. Bu sistemin temelinde dönemin yetersiz tıbbi ve bilimsel imkânları karşısında halkın görünmez tehditlere karşı geliştirdiği koruyucu ritüeller yatmaktadır. Demir halkadan geçme, okuyup üfleme, kutsal suyla arınma ve ruh çağırma gibi eylemler bu savunma mekanizmasının parçasıdır. Bu uygulamalar, toplumda yaşanan korku kültürünü psikolojik olarak yönetilebilir kılmıştır. Benzer şekilde dışı nazarı ancak da mavi boncuk, sarımsak ve maşallah levhalarıyla desteklenen bir sosyal kontrol mekanizması işlevi görmüştür. Metinde öne çıkan en önemli bulgulardan biri, Müslüman ve Hristiyan toplulukların aynı korkulara karşı ortak savunma mekanizmaları geliştirmesidir. Kurumsal dinlerin teolojik sınırlarını aşan bu ortak pratikler, Anadolu'da senkretik bir 'halk dindarlığı' havzası inşa etmiştir. White'ın tarihsel tanıklığını Türkçe literatüre kazandıran bu çalışma, salt bir çeviri faaliyetiyle sınırlı kalmamıştır. Yazarın oryantalist bir perspektifle kendi bağlamından kopardığı inanç pratikleri, dinin toplumsal tezahürleri ve yerel dinamikleri ekseninde yeniden okunmuştur. Böylelikle din sosyolojisi ile halkbilimin kesiştiği alanlarda yürütülecek çalışmalara eleştirel, karşılaştırmalı ve disiplinler arası bir veri tabanı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

din sosyolojisi, halk inanışları, nazar, kötü ruhlar, george edward white.

Öne Çıkanlar

- George Edward White'ın 1919 tarihli bu çalışması, Anadolu halk inanışlarındaki kötü ruhlar ve nazar olgusunun, toplumsal yaşamı düzenleyen ve korkuyla baş etmeyi sağlayan işlevsel bir mekanizma olduğunu öne sürmektedir.
- Makale, teolojik farklılıklara rağmen Müslüman ve Hristiyan toplulukların görünmez tehditlere karşı benzer korunma ritüelleri geliştirdiğini ve ortak bir inanç havzasını paylaştığını belgelemektedir.
- Çalışmada, kıskançlık ve aşırı hayranlıkla ilişkilendirilen nazarın bir sosyal kontrol aracı olarak işlev gördüğü; mavi boncuk, sarımsak ve muskaların ise psikolojik bir güvence sağladığı tespit edilmiştir.
- Metin, hastalıkların ve felaketlerin doğaüstü güçlere atfedildiği bir dönemde, kızgın demirden geçme veya kutsal su serpmesi gibi apotropaik (kötülük savan) uygulamaların gündelik yaşamdaki yerini detaylandırmaktadır.
- Bir misyoner perspektifiyle kaleme alınmış olmasına rağmen bu çalışma, 20. yüzyıl başı Anadolu folklorunu ve halk hekimliği pratiklerini anlamak için nadir ve özgün bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Research Article**History**

Received: 28.12.2025

Accepted: 27.02.2026

Date Published: 25.03.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).

Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Şule Işık

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Şule Işık

Complaints
turkisharr@gmail.com
Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Işık, Ş. (2026). Evil spirits and the evil eye in anatolian folk beliefs: a translation and analysis of g. e. white's observations. *Turkish Academic Research Review*, 11(1), 85-102.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1850955>

* This study is a translation and analysis of the article titled *Evil Spirits and the Evil Eye in Turkish Lore* (White, 1919a). The original texts by White are presented in the form of quotation blocks, followed by sociological and folkloristic evaluations prepared by us and supported by contemporary literature to enrich the discussion.

Abstract

In the early 20th century, the Anatolian geography, with its rich ethnic and religious structure, became a significant field of study for Western missionaries. This study focuses on a historical text that sheds light on the period in question. The 1919 article titled *Evil Spirits and the Evil Eye in Turkish Lore* by American missionary and educator George Edward White forms the basis of this research. The study encompasses the Turkish translation and a critical review of this historical text. White's field observations, along with the narratives he compiled from the peasants, dervishes, and clerics of the period, provide a detailed account of supernatural beliefs in Anatolia. The author reveals that phenomena such as jinn, evil spirits, and the evil eye are not merely irrational superstitions. According to him, these beliefs constitute a functional system that strengthens social solidarity. At the core of this system lie the protective rituals developed by the public against invisible threats, compensating for the inadequate medical and scientific facilities of the era. Actions such as passing through iron rings, incantations, purification with holy water, and invoking spirits are parts of this defense mechanism. These practices rendered the culture of fear experienced in society psychologically manageable. Similarly, the belief in the evil eye functioned as a social control mechanism, supported by protective objects like blue beads, garlic, and "mashallah" plaques. One of the most prominent findings in the text is that Muslim and Christian communities developed common defense mechanisms against the same fears. Transcending the theological boundaries of institutional religions, these shared practices constructed a syncretic "folk piety" domain in Anatolia. This study, which introduces White's historical testimony to Turkish literature, is not limited to a mere translation activity. The belief practices, which the author detached from their original context through an orientalist perspective, have been re-read within the framework of the social manifestations of religion and local dynamics. Thus, it aims to provide a critical, comparative, and interdisciplinary data source for future studies at the intersection of the sociology of religion and folklore.

Keywords

sociology of religion, folk beliefs, evil eye, evil spirits, george edward white.

Highlights

- This 1919 study by George Edward White proposes that the phenomena of evil spirits and the evil eye in Anatolian folk beliefs constitute a functional mechanism regulating social life and coping with fear.
- The article documents that, despite theological differences, Muslim and Christian communities developed similar protective rituals against invisible threats and shared a common pool of beliefs.
- The study identifies that the evil eye, associated with jealousy and excessive admiration, functions as a tool of social control, while blue beads, garlic, and amulets provide psychological assurance.
- The text details the place of apotropaic (evil-averting) practices, such as passing through heated iron or sprinkling holy water, in daily life during a period when illnesses and disasters were attributed to supernatural forces.
- Although written from a missionary perspective, this study serves as a rare and original source for understanding early 20th-century Anatolian folklore and folk medicine practices.

Giriş

Bu çalışma, erken 20. yüzyıl Anadolu'sunun doğaüstü inanışlarına dair eşsiz etnografik veriler barındıran tarihsel bir metnin Türkçe çevirisini ve bu verilerin eleştirel bir okumasını içermektedir. İncelemeye temel teşkil eden "Evil Spirits and the Evil Eye in Turkish Lore" başlıklı makale, George Edward White (1861-1946) tarafından 1919'da yayımlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına tanıklık etmiş Amerikalı bir misyoner, eğitimci ve yazar olan White, American Board (ABCFM) teşkilatı bünyesinde 1890 yılında Osmanlı topraklarına gelerek uzun yıllar bu coğrafyada görev yapmıştır (Kocabaşoğlu, 1991, s. 58). Uzun yıllar Merzifon'da faaliyet gösteren Amerikan Anadolu Koleji'nde (*Anatolia College in Marsovan*) öğretim üyeliği yapan yazar, 1913-1921 yılları arasında bu kurumun başkanlığını yürütmüştür (Stephens ve Stephens, 1986, s. 40, 104).

White'ın kimliği, yalnızca bir din adamı veya eğitimci olmakla sınırlı değildir; o aynı zamanda dönemin siyasî ve toplumsal çalkantılarının merkezinde yer almış aktif bir figürdür. Merzifon Anadolu Koleji'nin tarihçesi incelendiğinde, kurumun bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra siyasî gelişmelerde de stratejik bir rol oynadığı görülmektedir (Maksudyan, 2013, s. 153). I. Dünya Savaşı yılları ve 1915 olayları sırasında bölgede bulunan White, kolej 1916'da askerî gerekçelerle kapatıldığında Amerika'ya dönmüş, burada Ermeni meselesi üzerine yürüttüğü faaliyetler ve Amerikan kamuoyunda Türk ve Osmanlı aleyhtarı algının oluşmasındaki rolüyle dikkat çekmiştir (Güven, 2008, s. 571). Yazarın bu dönemdeki konuşmaları ve raporları, onun olaylara tarafsız bir gözlemci olarak değil, misyoner perspektifiyle ve siyasî bir taraf olarak yaklaştığını açıkça ortaya koymaktadır (White, 1995, s. 215–225).

Tercümesi ve değerlendirmesi sunulan bu çalışma, yazarın Anadolu halk dindarlığına dair gözlemlerinin tamamlayıcı bir parçasını oluşturmaktadır. Hatta söz konusu metin, yazarın bölgenin inanç dünyasına dair çizdiği haritanın eksik kalan yarısı niteliğindedir. Nitekim White'ın daha önce tarafımızca Türkçeye kazandırılan "Türkiye'de Azizler Kültü" (*Saint Worship in Turkey*) başlıklı çalışması (White, 2025) halkın 'kutsal' ve 'şefaat' arayışını yani manevi dünyanın 'aydınlık/iyicil' veçhesini irdelerken; bu makale madalyonun diğer yüzünü, yani 'korku', 'sakınma' ve 'kötücül güçlerden korunma' pratiklerini ele almaktadır. Yazarın da metin içerisinde açıkça işaret ettiği üzere, evliyalar ve cinler Anadolu insanının zihninde birbirine 'karşılık gelen' ve birbirini dengeleyen iki zıt kutup olarak konumlanmıştır. Birbirinin devamı niteliğindeki her iki metin, White'ın teolojik ve kültürel önyargılarını barındırmakla birlikte dönemin Anadolu halk kültürüne dair nadir rastlanan detayda etnografik veriler sunmaktadır. Yazar, Müslüman Türklerin ve yerel Hristiyanların inanç pratiklerini tasvir ederken zaman zaman oryantalist bir üslup kullanmakta, halk inançlarını "batıl" olarak etiketleme eğilimi göstermektedir. Bu nedenle metin, teolojik bir doğruluk iddiası taşıyan bir kaynak olarak değil, dönemin zihniyetini ve yazarın "öteki"ni algılama biçimini yansıtan bir belge olarak okunmalıdır.

Tüm bu çekincelere rağmen, George E. White'ın gözlemleri, din sosyolojisi ve halkbilim araştırmaları için yadsınamaz bir öneme sahiptir. Modernleşme süreçlerinin henüz kırsal yaşamı dönüştürmediği bir evrede kaleme alınan bu çalışma, literatüre üç temel noktada katkı sunmaktadır. İlk olarak metin, teolojik açıdan birbirine zıt görünen Müslüman ve Hristiyan toplulukların, hastalık, nazar ve cinler gibi gündelik korkular karşısında nasıl benzer refleksler geliştirdiğini somut örneklerle ortaya koyarak Anadolu'daki "halk dindarlığı"nın kurumsal dinlerin sınırlarını aşan geçişken yapısını gözler önüne sermektedir. İkinci olarak yazar, nazar boncuğundan kızgın demir halkalara, yol kenarındaki taş yığınlarından dervişlerin uygulamalarına kadar pek çok pratiği

detaylandırarak, bu ritüellerin belirsizlik ve korku ile başa çıkmada üstlendiği psikolojik ve sosyolojik işlevleri analiz etmektedir. Son olarak çalışma, bugün birçoğu unutulmuş veya dönüşüme uğramış olan bu inançların, yüz yıl önceki orijinal hâllerini ve uygulanış biçimlerini belgeleyen tarihsel bir kesit niteliği taşımaktadır.

Bu çeviri ve değerlendirme çalışmasının temel amacı, yazarın oryantalist yargılarını yeniden üretmek değil; Anadolu'nun inanç haritasının bir parçası olan bu tarihsel metni, eleştirel bir süzgeçten geçirerek araştırmacıların dikkatine sunmaktır. Bu hedef doğrultusunda çalışmada, White'ın etnografik anlatıları tematik bloklar halinde sunulmuş, yazarın eksik bıraktığı veya yerel bağlamından kopardığı kısımlar ise geleneksel inanç dinamikleri çerçevesinde çözümlenerek metnin akışına dahil edilmiştir.

Türk Halk İnanışlarında Kötü Ruhlar ve Nazar

Türk dostlarımızın evliyalara dair inanışlarına karşılık gelen bir başka inançları da cinler ya da kötü ruhlar ve nazar ile ilgilidir. Modern dönemdeki Türk cinleri, Binbir Gece Masalları'ndaki benzerlerinden farklıdır; zira onlar insanlara yalnızca kötülük getirirler. Anadolu insanı, İnciller'de okuduğumuz olayların da temelini oluşturan somut bir varlık olarak "şeytan" ve ona bağlı "cin taifesi" inancını yadığamaz ve kabullenmekte güçlük çekmez. Halkın gözünde yeryüzü, hava ve gökyüzü hem iyicil hem de kötücül ruhlarla doludur. Bu nedenle, kötücül olanları etkisiz hâle getirmek iyicil olanlardan yararlanmak kadar önemlidir (White, 1919a).

Metnin giriş pasajında Türk halk inancı 'iyicil' (evliyalar) ve 'kötücül' (cinler ve nazar) güçler dengesi üzerine kurulu dualist bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, yazarın daha önce kaleme aldığı Saint Worship in Turkey (White, 1919b) başlıklı çalışmasının doğrudan bir tamamlayıcısı niteliğinde olup, Anadolu insanının kutsal ile kurduğu ilişkiyi dengeleme çabasına işaret eder. Ancak White'ın, Anadolu'daki cin tasavvurunu yalnızca "kötülük getiren" varlıklar olarak tanımlayıp, Binbir Gece Masalları'ndaki —genellikle yoksulların hayallerini gerçekleştiren— cin figürlerinden (Abdullah vd., 2025) kesin çizgilerle ayırması, Türk halk inançlarındaki cin tasavvurunun çok katmanlı yapısını göz ardı eden indirgemeci bir gözlemdir. Nitekim Türk folklorunda ve halk anlatılarında cinler, salt şeytani varlıklar olmaktan ziyade tıpkı insanlar gibi inanan (Müslüman) ve inanmayan (kâfir) olarak ikiye ayrılır. Halk arasında bu varlıklardan korkulmakla birlikte, onlardan "iyi saatte olsunlar", "bizden iyiler" veya "üç harfliler" gibi örtmeceli tabirlerle bahsedilmesi ve bazı durumlarda insanlarla olumlu ilişkiler kurduklarına inanılması, söz konusu inancın salt kötücül bir çerçeveye hapsedilemeyeceğini göstermektedir (Küçükyıldız Gözelce, 2022). Bununla birlikte White'ın Anadolu'daki bu inancı açıklarken İslami referanslar yerine doğrudan "İnciller'de okuduğumuz olayları" merkeze alması, yazarın konuya tarafsız bir gözlemciden ziyade kendi inanç sistemini merkeze alan bir misyoner refleksiyle yaklaştığının en açık göstergesidir.

Sakalı ve kürk cübbesiyle saygın bir görünüm arz eden yaşlı bir hoca, bana bir keresinde şunları aktarmıştı: "Tanrı önce kutsal melekleri yaratmış ardından insanlığın yetmiş iki kavmine karşılık gelen yetmiş iki türden şeytanî cinleri meydana getirmiş, en sonunda ise tabiatında hem melekî hem de şeytanî özellikler barındıran insanı yaratmıştır. Cinlerin doğası şu anlatıdan anlaşılabilir: Bir gün ikindi ezanının ardından seksen bin peygamberi yok etmişlerdir. Bu hadise insanın yaratılışından önce gerçekleşmiştir." (Elbette, insan yaratılmadan önce nasıl olup da seksen bin peygamberin bulunabileceği sorusu hocanın zihninde hiç yer bulmamış olmalı. Böylesi bir soruyu yöneltmek ise muhtemelen gereksiz bir teolojik incelik sayılacaktı.) "Bu fiillerinden ötürü Tanrı, cinleri ortadan

kaldırılmış, yani onları gözlerden gizlemiş. Artık yalnızca nadiren insanlara görünmelerine izin vermektedir.” (White, 1919a).

White, parantez içindeki ifadeleriyle kendi sesini anlatıcının sesinden ayırarak metne doğrudan müdahale etmektedir. Gözlemci kimliğiyle, halk anlatısında geçen "insandan önce peygamberlerin varlığı" konusundaki mantıksal tutarsızlığa işaret etmekte ve hocanın sorgulamayan tavrına ironik bir gönderme yapmaktadır. Ancak yazarın teolojik bir zayıflık veya "mantıksızlık" olarak gördüğü bu anlatı, aslında İslam mitolojisi ve *Kıyas-ı Enbiyâ* literatüründeki kozmolojik inançlarla son derece uyumludur. İlgili literatüre göre cinlerin, Hz. Âdem'den binlerce yıl önce dünyada yaşadıkları, yeryüzünde bozgunculuk yaptıkları ve kendilerine gönderilen elçileri (kendi içlerinden çıkan cin peygamberlerini) öldürdükleri rivayet edilir (Düzgün, 2012). Dolayısıyla hocanın anlattığı hikâye, mantıksız bir kurgudan ziyade, köklü bir mitolojik geleneğin halk ağzındaki varyantıdır ve White'ın kendi Hristiyan teolojisine dayalı beklentileriyle örtüşmediği için “sorgulanmaya değmez” bulduğu ve yerel halkın zihniyetini küçümsediği bu durum aslında yazarın İslam'ın kendi iç tutarlılığına ne denli yabancı olduğunu göstermektedir.

Bunun yanı sıra, özellikle yeni bir ölüm vakasının ardından yahut mezarlık yakınlarında hayaletlere dair ciddi bir korku da söz konusudur. Cinlerin bozkırlarda, coşkun dereler kenarında, gürültülü değirmenlerde, karanlık köşelerde ve ıssız mekânlarda görülmeleri beklenir; orada gizlenerek dikkatsizlere zarar verirler. İnsanları ve nesneleri büyüledikleri, akıl kaybına yol açtıkları, “büyüler” bağladıkları ve doğanın hayırlı işleyişini bozdukları kabul edilir. Hastalığa, şekil bozukluklarına, deliliğe, saraya ve hatta ölüme sebep olduklarına inanılır. Dünyada her şeyin düzenli işlemesi gerekirken işler böyle yürümez. Bunun nedeni bu kötü cinlerin faaliyetleridir. (White, 1919a).

White'ın metninde cinlerin yaşam alanı olarak sıralanan "coşkun dereler, değirmenler ve ıssız yerler" şeklindeki mekânsal tasvirler, aslında Türk mitolojisindeki "Yer-Su İyeleri" (Doğa Ruhları) inancının Anadolu coğrafyasındaki yansımalarıyla doğrudan ilişkilidir. Yazarın gözlemlerini yaptığı Amasya ve Merzifon bölgesi özelinde yürütülen araştırmalar da su kenarlarının, değirmenlerin, ıssız alanların ve anıt ağaç altlarının yerel kültürde "iye"lerin (mekân sahiplerinin) alanı sayıldığını ortaya koymaktadır. Yöre halkı, bu varlıkları kızdırmamak ve onların alanına tecavüz etmemek için bu tekinsiz yerlerde "destursuz" gezmekten özenle kaçınır. Dolayısıyla White'ın İslami/Hristiyan terminolojiye dayanarak salt "kötücül cinler" olarak etiketlediği bu varlıklar, esasında eski Türk inancında doğayı koruyan bu ruhların, halk muhayyilesinde form değiştirerek yaşamaya devam eden senkretik kalıntılarıdır (Balaban, 2015).

Nazar inancı, zararlı cinlere yönelik inanışın zayıflamış bir biçimi olarak görülmekte, her ikisi de muhtemelen eski dönemlerdeki şeytana tapınmanın bir kalıntısı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Anadolu'nun doğusunda yaşayan Yezidiler hâlen şeytana tapan bir topluluk olarak nitelendirilmektedir. Onların inanç sistemi, cezaya ya da zulme uğramadan hayatı sürdürmeye yönelik olumsuz bir stratejiye dayanmaktadır. Tanrı, iyiliksever bir tabiata sahip olduğu için insanlara zarar vermez; dolayısıyla eğer Şeytan'la bir “uzlaşma” sağlanabilir ve kötücül güçler pasif tutulabilirse dünya hayatı makul ölçüde sürdürülebilir. Eski Ahit'te, seçilmiş halkın “Tanrı olmayan cinlere” (Tesniye, 32:17) ve “oğullarını ve kızlarını cinlere kurban ettiği” (Mezmlar 106:37) ifade edilmektedir. Pavlus'un döneminde ise şu sözler yer alır: “Putperestlerin kurban ettikleri şeyler Tanrı'ya değil, cinleredir. Sizin cinlerle ortaklığınız olsun istemem. Rabb'in kâsesini de, cinlerin

kâsesini de içemezsiniz. Rabbin sofrasına da, cinlerin sofrasına da katılamazsınız” (I. Korintliler 10:20-21). Günümüzde insanlar genel olarak Yezidi değildir. Ancak eğitilmiş olanlar dahi şu kanaati dile getirir ve savunurlar: “Ölümlerin dörtte üçü nazar yüzünden mezarlarında yatıyor desek haksız olmayız.” Özellikle “kısa boylu, mavi gözlü ve sarı saçlı” kişilerin bakışından derin bir korku duyulur. Ancak böyle bir “göz” gerçekten görülse de görülmese de pek çok insan dünyadaki yaşamını bu korkunun esareti altında sürdürür. (White, 1919a).

Bu bölümde nazar inancı ve kötü ruh korkusu Eski Ahit ve İncil referanslarıyla harmanlanarak "şeytana tapınma" ritüellerine bağlanmaktadır. Yazarın Kutsal Kitap alıntılarında geçen "Tanrı olmayan cinler" ifadesi, Hristiyan teolojisinde putperest kavimlerin taptığı sahte ilahları tanımlamak için kullanılan bir nitelemedir. Yazar, bu arka plandan hareketle Yezidilik inancı ile şeytana tapınma arasında bir paralellik kurarak inancın temelini "kötülükle uzlaşma stratejisi"ne dayandırmaktadır. Ancak bu yorum, 20. yüzyıl başlarında Batı literatüründe yaygın olan oryantalist ve eksik bakış açısının tipik bir yansımasıdır. Nitekim güncel akademik kaynaklar, Yezidilik inancındaki "Melek Tavus" figürünün tarihsel süreçte Batılı gözlemciler tarafından haksız bir şekilde "Şeytan" ile özdeşleştirildiğini, aslında bu inanç sisteminde mutlak bir "kötülük" veya "şeytan" kavramının bulunmadığını ortaya koymaktadır (Taşgın, 2013).

Öte yandan White'ın teolojik analizlerindeki bu oryantalist sapmaya karşın, nazar inancının Anadolu'daki pratik karşılığına dair aktardığı etnografik veriler halkbilimsel açıdan oldukça isabetlidir. Halk arasında yaygın olan "kısa boylu, mavi gözlü ve sarı saçlı" kişilerin bakışlarından korkulması durumu, doğaüstü bir kötülükten ziyade sosyolojik ve fiziksel bir refleksle temellendirilmektedir. Bölge halkının genel fenotipinden farklı olan bu fiziksel özellikler dikkat çekici bulunduğundan, bu “öteki”ne yönelen olağandışı dikkatin, bakılan kişiye veya nesneye zarar vereceği (nazar değdireceği) kabul edilmektedir (Yaşaroğlu, 2006).

Bu nedenle, cinlerin hilelerinden veya nazarın etkisinden korunmak ya da bunları önlemek ciddi bir mesele hâline gelir. Doğal olarak bir yöntem, evliyalarından ve tüm hayırlı güçlerden yardım talep etmektir. Müslüman bir öğretmen olan Solomon (Süleyman) Hoca, yeryüzünün cinlerle dolu olduğunu belirttikten sonra, gece dışarı çıkarken tehlikeden korunmak için kişinin sürekli olarak kutsal metinleri “okuması” gerektiğini vurgulamıştır. Yani evden çıkarken, özellikle ayakkabılarını giyerken ezberden bu metinleri tekrarlamalıdır. Bu uygulama, söz konusu yürüyüşte kişiyi korur. Ayrıca farklı yönlerde hafifçe üfleme de oldukça etkilidir, zira nefesi üfleme kötü ruhları uzaklaştırmada faydalıdır. Aynı şekilde, korkulan yönlerde tükürmek de korunmaya yardımcı olur. Muska ve tılsımlar ise çok güçlü araçlardır ve neredeyse evrensel olarak kullanılmaktadır. (White, 1919a).

Süleyman Hoca'nın anlatımları üzerinden "okuma" ve "farklı yönlerde hafifçe üfleme" olarak yazarın aktardığı bu korunma ritüelleri, Türk halk hekimliği ve halk dindarlığı pratiklerinde "okuyup üfleme" veya literatürdeki adıyla "rukya" geleneğine karşılık gelmektedir. Şifa verici veya koruyucu ayetlerin, duaların sesli ya da sessiz biçimde okunarak kişiye veya tekinsiz sayılan mekâna nefes edilmesi esasına dayanan bu uygulama, İslam öncesi inanç kökleri (şamanik nefes/tütsü ritüelleri) ile İslami öğelerin bir sentezi olarak Anadolu'da yaygın biçimde tatbik edilmektedir (Çelebi, 2008). Yazarın dışarıdan bir gözlemci olarak kayda geçirdiği ayakkabı giyerken dua okuma, etrafa üfleme, sembolik olarak tükürme ve muska taşıma gibi apotropaik (kötülüğü savuşturucu) pratikler, halkın belirsizlik, korku ve görünmez tehlikeler (cinler/nazar) karşısında manevi otoriteye sığınarak geliştirdiği psikolojik ve sosyolojik savunma mekanizmalarının somut yansımalarıdır.

Yol kenarlarında sık sık küçük taş yığınları görülür ve geçerken yolcular, "yolcu talihini" güvence altına almak için bir veya iki taş ekleyerek yığını büyütürler. Buna göre, taş yığını kötü ruhları bastırır ve onların evden insanlara zarar vermesini engeller. Eğer bir yolcu küçük bir taşı yığının üzerine atarak bir mil boyunca koruma sağlayabiliyorsa bu, yol boyunca atın hastalanması, arabasının bozulması veya haydutların saldırısı gibi olasılıklara karşı oldukça ekonomik bir tür sigorta niteliğindedir. (White, 1919a).

Yol kenarlarına taş yığma ve bu yığını büyüterek yola devam etme geleneği, dinler tarihinde ve Türk halk inanışlarında geniş bir yer tutan "taş kültü" etrafında şekillenen ritüellerden biridir. White'ın Batılı ve pragmatik bir indirgemecilikle "ekonomik bir sigorta" olarak nitelediği bu uygulama, aslında kökeni Orta Asya'ya dayanan "oba" (oboo) geleneğinin Anadolu coğrafyasındaki devamı niteliğindedir. Halk inanışlarına göre bu taş yığınları, tekinsiz kabul edilen geçiş güzergâhlarında kötü ruhları hapseden, uzaklaştıran veya o noktada koruyucu bir sınır oluşturan sembolik alanlardır. Dolayısıyla yoldan geçen birinin yığına taş eklemesi salt bir batıl inanç veya rasyonel dışı bir eylem değil; yola çıkmanın getirdiği belirsizlik ve korku karşısında manevi bir güvence arayışını simgeleyen, kazalardan korunmaya ve "niyet" tazelemeye yönelik köklü bir ritüeldir (Demirci, 2011).

Delilik, epilepsi ve diğer hastalıklar, cinlerin musallat olmasına bağlanır. Muhtemelen felçten ötürü ağzını doğru düzgün kontrol edemeyen bir adam bana bunun suçunu cinlere yüklediğini söyledi. Eğer bir kişinin cinlere musallat olduğuna inanılırsa, tedavi yöntemlerinden biri, bir demir zinciri kızgın hâle getirmek, onu halka biçimine sokmak ve acı çeken kişiyi bu halkadan geçirmekten ibarettir. Mantık şudur ki, kötü ruhlar sıcak zinciri geçemez, böylece kurbanlarından koparılır ve arkada bırakılırlar. Neredeyse her Doğu kilisesinin akıl hastaları için özel bir odası vardır. Hastalar "kutsal" binaya getirilir, genellikle çok sade ve sık sık yeraltında olan bu odaya yerleştirilir ve gece boyunca burada kalmalarına izin verilir. Ardından hasta yakınları, aklın geri dönmesine dair işaretleri dikkatle ararlar. İşaretleri onda bulurlarsa, hastayı neşeye eve götürürler; herhangi bir iyileşme belirtisi görmezlerse, iyileşmenin zaman içinde gerçekleşeceği ümidiyle gözetimi uzatırlar. (White, 1919a).

Nörolojik ve psikolojik rahatsızlıkların cin musallatıyla ilişkilendirildiği bu anlatıda, tedavi amacıyla aktarılan "kızgın demir halkadan geçirme" pratiği, Anadolu halk hekimliğindeki "Ocaklı" geleneği ve "Geçit" ritüelleriyle doğrudan örtüşmektedir. Türk mitolojisinde ve halk inanışlarında demir hem sert doğası hem de ateşle işlenerek elde edilmesi sebebiyle tekin olmayan varlıklara (cinlere, alkarısına vb.) karşı en güçlü koruyucu unsur olarak kabul edilir. Bu bağlamda, hastayı kızgın bir demir halkadan geçirmek salt fiziksel bir eylem değil, musallat olduğuna inanılan kötücül varlığın aşılma bir bariyer aracılığıyla bedenden sıyrılmasını sembolize eden kadim bir sağaltım (iyileştirme) yöntemidir (Yakıcı, 2010). Diğer taraftan akıl hastalarının şifa bulması için Doğu kiliselerindeki özel "kutsal" odalarda geceletildiğinin aktarılması, dinler tarihindeki "inkübasyon" (şifa uykusu) geleneğinin bölgedeki tipik bir yansımasıdır (Uygun Yazıcı, 2023). Bu durum Anadolu'daki Müslüman ve Hristiyan toplulukların görünmez tehlikeler ve hastalıklar karşısında kurumsal dinlerin sınırlarını aşarak nasıl ortak psikososyal refleksler ve "halk dindarlığı" pratikleri geliştirdiğini somut bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Hristiyan örneğini sürdürürsek, şehrimizin yakınlarındaki bir Ermeni manastırında, Aziz Andreas'ın ölü eline ait olduğu ileri sürülen, gümüş bir kılıfa konmuş bir el bulunmaktadır. Bir vakada,

bir akıl hastası gece boyunca bu kutsal emanetin bulunduğu odada kilitlenmiş ve sabah olduğunda gayet akli başında olduğu bildirilmiştir. Doğu kiliselerinde şeytan çıkarma görevleri büyük önem taşımakta ve kötü ruhları uzaklaştırmak için dualar sürekli olarak kullanılmaktadır. Bir bebek vaftiz edilirken, papaz suya dualar okuyarak onu kötü varlıklardan arındırır ve aynı amaçla sunağın etrafındaki dört ana yöne doğru üfler. Papazlar yılda en az iki kez, cemaatlerindeki her eve kutsal su serperler. Böylece sinsice dolaşan ruhlar uzaklaştırılır ve önlemler asla atlanmaz. Bu nedenle kutsal resimler evlerin duvarlarına asılır. Bu resimler, kilisenin azizlerini temsil eder ve öncesinde kırk gün boyunca kilisede asılı tutularak kutsanır. Ardından mütevazı bir evin duvarına yerleştirilir ve özellikle takvimdeki kutsal günlerde önlerinde saf zeytinyağıyla dolu küçük lambalar sık sık yakılır. (White, 1919a).

Hristiyan inanç pratiklerine ve şeytan çıkarma (exorcism) ritüellerine dair verilen bu somut örnek, görev yaptığı bölgenin tarihsel ve kültürel topografyasını aydınlatan bir belge niteliği taşımaktadır. Yazarın "şehrimizin yakınlarındaki bir Ermeni manastırı" olarak nitelediği mekân, Merzifon'un kuzeybatısında yer alan tarihî Boroy (günümüzde Dağardı) köyündeki Surp Andreas Manastırı'dır (Surb Andreasi Vank). Tarihî kayıtlara göre bu manastır, tıpkı White'ın aktardığı gibi, Aziz Andreas'ın sağ elinin muhafaza edildiği bir röliker (kutsal emanet mahfazası) barındırmasıyla ün kazanmıştır. Metinde geçen akıl hastasının bu emanetle aynı odada kilitlenmesi ve şifa bulması anlatısı, söz konusu manastırın bölge halkı tarafından özellikle ruhsal ve sinirsel hastalıkların tedavisi için önemli bir hac ve sağaltım merkezi olarak ziyaret edildiğini doğrulamaktadır (Kévorkian ve Paboudjian, 2012). Öte yandan yazarın kayda geçirdiği papazın dört yöne üflemesi, eve kutsal su serpilmesi ve kutsanmış nesnelerin korunma amacıyla kullanılması gibi eylemler, bir önceki bölümde Müslüman Süleyman Hoca'nın uyguladığı "okuyup üfleme" geleneğiyle çarpıcı bir benzerlik göstermektedir. Bu durum, giriş bölümünde de vurgulandığı üzere, Anadolu'daki farklı teolojik grupların görünmez tehlikeler karşısında benzer eylemsel kalıpları (nefes, kutsal nesne, tütsü/yağ) kullanarak ortak bir "halk dindarlığı" zemini inşa ettiklerinin en somut kanıtlarından biridir (Tatlıoğlu, 2014).

Evime yakın bir köyde yaşayan Müslüman bir oduncu, arkadaşlarının her zamanki gibi onu kalkıp ormana gitmeye çağırdığını düşündü. Gece olmasına rağmen yola çıktı ve bir hayali önderin peşinden çıplak ve kanayan ayaklarla on iki mil yürüyerek Tanrı Vadisi olarak bilinen bir yere ulaştı. Burada, binlerce cinin katıldığı büyük bir toplantı – tam anlamıyla bir kargaşa – gördü. Başlarında yaşlı ve saygın bir kişi vardı; bir tür Belzebub gibi kral. Bu manzara oduncuyu sonunda alt etti ve geri dönmeye neden oldu. Hayali önderi onu daha sonra evine yakın bir noktaya bırakmıştı. Ancak bu deneyimden sonra adam epileptik hâle geldi ve konuşamaz oldu. Arkadaşları onu, üzerinde "okuma" yapabilecek ünlü bir kutsal kişiye götürdü. Bu işlem yapıldı ve adam öyle bir rahatlama yaşadı ki konuşabildi ve hikâyesini burada aktarıldığı gibi anlattı. Ancak ayda bir kez epileptik nöbetler geçirmeye devam etti. Tanıdıklarından biri, Gürcü kökenli bir adam, kendisinin başarılı bir şeytan çıkarıcı olduğunu iddia ediyor ve iyileştirdiği çeşitli vakaları anlatıyor. Onun standart yöntemi, Musa Yasası'ndan, Mezmurlar'dan, İncil'den veya Kur'an'dan bir pasaj yazıp hastanın boynuna bağlamaktır. (White, 1919a).

Müslüman bir oduncunun tecrübesi üzerinden aktarılan bu olağanüstü anlatı (memorat), yazarın yerel inançları ve mitolojik unsurları kendi Hristiyan teolojisi üzerinden nasıl okuduğunun dikkat çeken bir örneğidir. Metinde cinlerin liderini tasvir etmek için kullanılan "Belzebub" nitelemesi; kökeni İbranice *Baal-*

Zebub (Sineklerin Tanrısı) ismine dayanan, Eski Ahit'te bir putperest tanrısıyken zamanla Yahudi ve Hristiyan demonolojisinde şeytanlaştırılarak Yeni Ahit'te (Matta 12:24; Markos 3:22) "cinlerin reisi/hükümdarı" olarak tanımlanan figürdür. Yazar, oduncunun tasvir ettiği kalabalık cin grubuna liderlik eden saygın figürü, doğrudan Batı demonolojisindeki bu hiyerarşik statüye atıfla kodlamaktadır (Işık, 2018). Öte yandan, metnin devamında bahsedilen Gürcü şifacının (şeytan çıkarıcının) hastaları tedavi etmek için Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'dan ayetleri bir arada kullanarak hastanın boynuna asması (muska/hamaylı geleneği), son derece dikkate değer bir sosyolojik veridir. Bu uygulama, Anadolu insanının hastalık ve çaresizlik karşısında dinî sınırları ne kadar kolay esnetebildiğini gösterir. Şifa bulmak söz konusu olduğunda, hangi dine ait olduğuna bakılmaksızın tüm kutsal metinlerin koruyucu gücünden aynı anda yararlanılmak istenmiştir. Kısacası bu durum, halkın inanç meselelerine katı teolojik kurallarla değil, tamamen pratik bir çözüm arayışıyla yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Dervişler ve bazı kişiler, tanıdıkları ruhları çağırmakla bilinirler. Endor kadınıyla ilgili o zorlu pasajla kıyaslanabilir (I. Samuel. 28:7-25). Bir derviş, terk edilmiş bir köy veya eski bir kalenin harabeleri arasında kutsal kitaplarını arar ve tanıdık ruhlardan gömülü hazinenin yerini öğrenmeye çalışır. Bu uygulama oldukça yaygındır. Çünkü yabancılar arasında da, böylece gizli hazinelerin bulunabileceğine inanılır. Gürcü arkadaşım, profesyonel bir cinci olduğunu, tanıdık ruhlarla iletişim kurabildiğini, gizli güçleri kullandığını ve cinleri çıkarabildiğini iddia etmektedir. Beni davet ederek uygun bir zamanda cin çıkarma törenine tanık olmamı önermiştir. Daha da ısrarla, yeteneklerimizi birleştirip ortaklık kurmamızı ve her ikimizin de bildiği bazı Hitit harabelerinde, muazzam değer taşıyan gömülü hazineleri bulmak için çalışmamızı önermiştir. Hırsızlık gibi bir olayda derviş veya hoca çağrılabilir. Küçük bir ücret karşılığında "su üzerinde okuma" yapar. Bardaktaki suyu gözleyen aileden bir kişi, tercihen çocuk, karanlık cini görür ve hırsızların erkek mi kadın mı, genç mi yaşlı mı, uzun mu kısa mı, açık tenli mi esmer mi, doğuya mı batıya mı gittikleri gibi bilgiler elde edebilir. Bu bilgileri kullanarak, taraflar hırsızları takip edip çalınan malı geri almaya çalışırlar. Bu yöntem, bir polis memuru tarafından da denenmiş, küçük oğlu suda üç cin görmüş, ancak hırsızlar yakalanamamıştır. Çingeneler de bu yönetime sıkça başvurur ve tatmin edici bir sonuç elde etmedikçe uygulamaya devam etmezler. (White, 1919a).

Teolojik referanslar ile Anadolu'nun yerel pratiklerinin iç içe geçtiği bu pasaj, çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Yazar, metruk mekânlarda ruhlarla iletişim kurarak gömülü hazine arayan kişileri, Eski Ahit'te (I. Samuel 28:7-25) İsrail Kralı Saul'un başvurduğu Endorlu medyum kadının (Endor Cadısı) ölü Peygamber Samuel'in ruhunu çağırması (nekromansi) hadisesiyle özdeşleştirmektedir (Demir, 2019). Ancak White Hristiyan teolojisi merkezli bu okumayı yaparken terminolojik bir hataya düşerek tasavvufi bir kimlik olan "derviş" kavramını, Anadolu halk inançlarındaki "cinci hoca" veya "bakıcı" tipleriyle karıştırmaktadır. Türk folklorunda yeraltındaki hazinelerin cinler tarafından korunduğuna (tılsımlı define) inanılır ve bu tılsımı çözmek için ancak görünmeyen âlemle irtibat kurabildiğini iddia eden profesyonel "bakıcı"lara başvurulur (Tural, 1994). Yazarın Gürcü cinci tarafından harabelerdeki defineyi bulmak üzere "ortaklığa" davet edilmesi de bu köklü inancın dönemin gündelik hayatındaki pragmatik bir yansımasıdır.

Hırsızlık vakalarında çalınan malı bulmak için suya okunması ve bardağın içine bakılması detayı ise Türk halk kültüründe "su bakıcılığı" veya yaygın adıyla "mandal" (lekanomansi) yöntemi olarak bilinen kadim bir ritüelin dışarıdan bir gözle kusursuzca tasvir edilmesidir. White'ın bu ritüelde bardağa bakacak kişinin "tercihen bir çocuk" olması gerektiğini not etmesi, onun etnografik dikkatini gösteren kıymetli bir veridir. Nitekim

halk inançlarına göre bu ritüel, ruhsal saflığı ve masumiyeti simgeleyen, henüz ergenlik çağına girmemiş çocukların medyumluk aracılığıyla gerçekleştirilir. Su yüzeyinde beliren işaretlerin ve hayallerin yorumlanması esasına dayanan bu eylem, Anadolu insanının çaresizlik anlarında bilinmeze (gayba) ulaşmak için başvurduğu geleneksel bir çözüm arayışıdır (Ağırman, 2019).

Bize yakın, önemli bir kıyı ve ticaret şehri vardır. Bu bölgenin valisi, çeyrek milyonluk nüfus üzerinde mutlak yetkiye sahiptir. Bir keresinde, tarım müfettişi olan, Avrupa eğitilmiş bir Yunan beyefendisi ile birlikte valiyi ziyaret ettim. Müfettişle valinin bağları arasında yürürken dikkatimi “tık, tık” sesi çekti. Kısa süre sonra bunun bir direğe kurulmuş küçük bir rüzgâr değirmeninden geldiğini gördüm. Her dönüşte küçük bir teneke çubuğu yukarı kalkıyor, sonra düşerek bu tıklama sesini çıkarıyordu. Peki rüzgâr değirmeninin ve bu küçük sesin amacı neydi? Bağı üzerine nazar değmesini önlemek. Değirmenin sıra dışı görünümü ve sesi, gözlerin dikkatini üzerine çekerek kötü bakışı uzak tutuyordu. (White, 1919a).

Yazarın bir sahil şehrindeki bağda rastladığı ve çalışma prensibini detaylarıyla aktardığı bu rüzgâr değirmeni düzeneği, Anadolu halk inançlarında hem görsel hem de işitsel işlev gören sıra dışı bir "nazarlık" örneğidir. Yazarın da isabetle tespit ettiği üzere, bu mekanizma temelde "gözü oyalama ve şaşırtma" ilkesine dayanmaktadır. Düzenek, çıkardığı ritmik ses ve hareketle, kem gözlü olduğu düşünülen kişinin ilk bakışındaki o yoğun ve zararlı dikkati tarım ürününden (bağdan) önce kendi üzerine çekerek nazarı "kırdığına" veya dağıttığına inanılan dinamik bir koruyucu işlev üstlenir. Metnin sosyolojik açıdan en dikkat çekici yanı ise Batı eğitimi almış bir tarım müfettişi ve yüz binlerce insanı yöneten bir valinin mülkünde dahi bu tür geleneksel tılsımlara yer verilmesidir. Bu durum, Anadolu'da nazar inancının ve tarımsal bereketi koruma refleksinin eğitim veya statü fark etmeksizin toplumun tüm katmanlarına derinden nüfuz ettiğini göstermektedir (Begiç, 2022).

Bir çocuğu kötü gözden korumak için üzerine mavi boncuklar takılır; bir tarlayı, bahçeyi, ağacı veya harmanı korumak için bir hayvan kafatası direğe dikilir; nazarın bir değirmene etkisini önlemek için çatısına “Allah’ın mucizesi” (maşallah) yazılı büyük bir levha asılır; bir evi korumak için dikkat çeken bir yere sarımsak demeti veya bir çift geyik boynuzu yerleştirilir; sütün ekşimesini önlemek için üzerine kömür parçaları konur; bir devenin korunması için semeri özel bir ağaçtan yapılır ve bu tür uygulamalar böyle sürüp gider. İnsanların nazar inançları ve korkuları çevreye ve zekâ düzeyine göre değişiklik gösterir, ancak dini inançla belirgin bir fark gözlemlenmez. Bir keresinde, daha önce hiç görmediğim bir köylü benden bileğine sardığı ip üzerinde bir düğüm atmamı istedi. Görünüşe göre sıtma hastasıydı ve bunu bazı kötü etkilerle ilişkilendiriyordu. Büyüyü bağlamak için beni kullanabileceğini düşündü. Onun düşüncesi, benim üstün güçler karşısında onun lehine bir aracılık yapmam değil, bir Hristiyan olarak o kadar “uygunsuz” olmam ki kötü ruhun ilgisini çekip onu serbest bırakacağıydı. Bu sayede, bahçeye dikilmiş ve çirkinliğiyle nazarı üzerine çeken bir kafatasının yaptığına benzer bir hizmeti yerine getirmiş olacaktım. Nazar, hassas bitkilerin büyümesini engellemeden geçecekti. (White, 1919a).

Nazar ve kötü ruhlardan korunmak amacıyla sıralanan mavi boncuk, hayvan kafatası, sarımsak, kömür ve boynuz gibi koruyucu nesneler (apotropaik objeler), Anadolu halk inançlarının ne denli zengin bir maddi kültüre dayandığını göstermektedir. Yazarın, bu inanç ve korkuların "dini inançla belirgin bir fark göstermediği" yönündeki tespiti ise çalışmanın giriş bölümünde vurgulanan "halk dindarlığının kurumsal dinlerin sınırlarını aşan geçişken yapısı" tezini doğrudan doğrulamaktadır.

Metnin devamında aktarılan ve sıtma hastası bir köylünün White'dan ipine düğüm atmasını istediği olay ise Anadolu halk hekimliğinde "sıtma bağlama" ritüelinin tipik bir örneğidir. Ancak yazar, köylünün bu talebini Hristiyan bir yabancı olarak "uygunsuz ve dikkat dağıtıcı" (adeta tarladaki bir kafatası gibi) oluşuna yorarak halk inancının temel motivasyonunu yanlış yorumlamaktadır. Zira Türk halk inançlarında büyüsel bir işlem olan bu "düğüm atma" pratiğinde amaç nazarı başka yöne çekmek değil, hastalığı o düğüm noktasına hapsederek (bağlayarak) bedeni terk etmesini sağlamaktır. Köylünün bu ritüeli hiç tanımadığı bir yabancıya (White'a) yaptırmak istemesinin ardında yatan asıl neden ise yazarın kendi zannettiği gibi "çirkin veya uygunsuz" görülmesi değil, halk hekimliğindeki "el alma" geleneği ve farklı/bilinmeyen bir manevi güce sahip olduğuna inanılan "öteki"nin nefesinin veya elinin daha şifalı olacağı inancıdır (Doğaner, 2023).

Bir keresinde, bir gelin ve damat yeni evlerine girerken, yaşlı bir kadının ayaklarının dibinde bir toprak kabı kırıldığını gözlemledim. Kadının düşüncesi şuydu: İnsan yaşamını gözlemleyerek, insanüstü ve doğaüstü güçlerin var olduğunu ve zaman zaman bir şeyleri kırabileceklerini anlayabiliriz. Bu yüzden, onlara fırsat vermek yerine, işlerini biz yaparak sessizleştirmek ve ucuz bir kabın değerini kaybetmek, yeni evin sağlığı veya malına gelebilecek zarardan daha iyidir. Eğer bu batıl inanç şeytan tapınmasının bir kalıntısı değilse bunu başka türlü açıklamak güçtür. (White, 1919a).

Yazarın yeni evlenen bir çiftin haneye girişi sırasında gözlemlediği toprak kap kırma ritüelini "şeytana tapınma kalıntısı" olarak etiketlemesi, onun yerel pratikleri Batılı/Hristiyan demonolojisi şablonlarıyla okuma eğiliminin bir sonucudur. Yazarın, kötü güçleri önceden tatmin etme veya onlara "rüşvet verme" mantığıyla açıkladığı bu eylem, aslında Türk halk inançlarında "saçı" veya "kansız kurban" geleneğinin köklü ve son derece yaygın bir parçasıdır. Gelin ve damadın yeni evlerine adımlarını atarken yani tekinsiz kabul edilen o "eşikten" geçerken testi, bardak veya tabak gibi eşyaların kırılması; kötü ruhları kovmak, nazarı (kem gözü) sese ve parçalanmaya yönlendirerek dağıtmak ve kırılan eşya yoluyla çiftin üzerine gelebilecek olası kazayı veya belayı defetmek amacıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla bu pratik, White'ın iddia ettiği gibi kötücül güçlere yönelik bir tapınma veya onlara boyun eğme eylemi değil, aksine değersiz bir nesneyi sembolik olarak feda ederek asıl değerli olanı (yeni kurulan aileyi) koruma altına almaya yönelik koruyucu ve sağaltıcı bir geçiş dönemi ritüelidir (Eroğlu, 2025).

Genel olarak, kötü ruhların ya da nazarın zararlı etkilerine karşı en çok başvurulmuş ve güvenilen yöntem "okuma"dır, yani kutsal kitaplardan ayetler okumaktır. Örneğin, bir koyun akşam otlaktan dönmezse onu korumak için okunur. Buna göre, kurt peşine düşerse onu yakalayamaz; yakalasa bile ısırılmaz, ısırır da dişini geçiremez. Böylece koyun eve sağ salim döner -aslında güçlü "okuma"nın kurbanı olarak- kurdu da peşinden sürükleyerek getirir. Eğer bu tılsım işe yaramazsa nihai bilgiyi yalnızca Tanrı bilir. (White, 1919a).

White'ın "okuma" (kutsal metinleri okuma/okunma) başlığı altında genel bir koruma ritüeli olarak aktardığı ve kaybolan koyunun kurttan korunması örneğiyle somutlaştırdığı bu eylem, Anadolu halk inanışlarında ve kırsal yaşam pratiğinde spesifik olarak "Kurt Ağzı Bağlama" ritüeli olarak bilinmektedir. Yazarın dışarıdan bir gözlemci sıfatıyla sadece sözlü bir dua eylemi olarak kayda geçirdiği bu apotropaik (koruyucu) işlem, aslında bıçak kapatma, ipe düğüm atma veya makas kilitleme gibi eşlik eden sembolik pratiklerle zenginleşen köklü bir "bağlama" geleneğinin parçasıdır. Kaybolan evcil hayvanın vahşi yırtıcılar tarafından parçalanmasını önlemek

amacıyla yapılan bu ritüelde, okunan dualar ve kilitlenen/bağlanan nesneler vasıtasıyla kurdun çenesinin manevi ve büyüsel olarak mühürlendiğine inanılır. Anadolu inanç sistemine göre, hayvan sağ salim bulunup söz konusu "bağ" çözülene kadar kurt avına yaklaşıp ona zarar veremez. Yazarın bu yerel pratiği büyük bir isabetle tasvir etmesi, makalenin dönemin sosyo-ekonomik (pastoral) yaşamındaki belirsizliklere karşı geliştirilen psikolojik güvence arayışlarını belgelemek açısından ne denli eşsiz bir etnografik kaynak olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır (Balaban, 2013).

Pek çok insanın yaşamı neredeyse bütünüyle bu korkunun etkisi altında geçmektedir. Özellikle yeni filizlenen bitkiler ve genç hayvanlar konusunda büyük bir kaygı taşırlar. Sık sık, sevilen ama savunmasız bir canlının "çarptını" ya uğradığını anlattıkları olur. Yabancılar, kısa sürede öğrenirler ki çocukları ya da bir arabacının atlarını överken nazarı çekmemek için "Allah'ın mucizesi" (maşallah) gibi bir söz eklemek gerekir. Bazı gözlemciler, Doğuluların çocuklara ilgisiz göründüklerini, çünkü yabancıların yanında onları övmediklerini ve yabancıardan gelen övgüleri hoş karşılamadıklarını düşünmüşlerdir. Oysa gerçekte, Doğulular çocuklarını çok severler. Fakat büyülenme ihtimalinden büyük bir korku duyarlar. Bebekleri evde yalnız bırakmaktan çekinirler, cinlerin onları alabileceğine inanırlar. Ancak evde bulunan bir süpürgecin belirli bir koruma sağlayacağına inanılır. Yerli Hristiyanlar ise küçük çocukları boğmak üzere bacadan girebilecek cadıları engellemek için bacanın üzerine tahta parçalarından yapılmış bir haç yerleştirmektedir. Yolda giden arabacılar da atlarının nazardan etkilenmesinden kolayca endişe duyarlar. Böyle bir kişi size sıkıntısını anlatırsa, şüphelendiği kişiye doğru hafifçe üflemesini ya da tükürmesini önerebilirsiniz. Muhtemelen size, bunu her seferinde yaptığını ama büyüünün her zaman kusursuz işlemediğini söyleyecektir. Ayrıca ıslık çalmak tehlikeli kabul edilir, çünkü bu hareketin kötü ruhları çağırabileceğine inanılır. (White, 1919a).

White'ın nazar inancının günlük yaşama yansımalarına, insanların çocuklarını överken duydukları sakınmaya (maşallah kültürü) ve ıslık çalma tabusuna dair gözlemleri sosyolojik açıdan son derece isabetlidir. Ancak yazar bebeklerin evde yalnız bırakılmaması ve korunmaları için yanlarına bir "süpürge" konulması pratiğini genel bir "cin korkusu" ile açıklayarak halkbilimsel açıdan önemli bir detayı gözden kaçırmaktadır. Anadolu halk inançlarında lohusa kadınlara ve yeni doğan bebeklere musallat olduğuna inanılan varlık sıradan bir cin değil, doğrudan "Al Karısı" (veya Albastı) olarak bilinen mitolojik bir figürdür. İnanaşa göre bu kötücül varlık demirden, kırmızı renkten ve süpürgecin şiddetle korkar. Bu nedenle lohusa yatağının veya beşiğin başucuna süpürge, makas veya Kur'an konulması, doğrudan Al Karısı'nı uzak tutmaya yönelik köklü bir koruma ritüelidir (Tunç, 2023). Ayrıca yerel Hristiyanların da bebekleri boğmaya gelen "cadıları" engellemek için bacaya tahtadan haç koyduklarını not etmesi son derece kıymetli bir veridir. Bu durum hem Türk mitolojisindeki "Al Karısı" hem de Hristiyan/Yahudi geleneğindeki "Lilith" arketipinin (yeni doğanlara zarar veren dişi canavar) Anadolu coğrafyasında nasıl ortak bir korkuya dönüştüğünü ve her iki topluluğun da kendi kutsal/gündelik sembollerini (süpürge ve haç) kullanarak benzer savunma mekanizmaları geliştirdiğini gözler önüne sermektedir (Güzel, 2023).

Bazı kişiler, nazar etme gücüne sahip olduklarını öne sürerler. Bunlardan biri, övünerek yeteneğini göstermek istemiş ve yoldan geçen bir kervanın üçüncü devesine dikkat çekmiştir. Bunun üzerine deve hemen sendeleyip yere düşmüştür. Ancak semeri uygun bir ağaçtan yapılmış olduğu için hayvan tekrar kalkıp yoluna devam etmiştir. Çoğu zaman insanlar, böyle bir üne sahip olmaktan hoşlanmaz. Çünkü bu, hayatı oldukça zorlaştırır. Nazarından korkulan kişilerin ev eşliğinden insanlar

küçük parçalar kesip alır, bunları panzehir olarak kullanırlar. Hatta bu yüzden, eşiği yılda birkaç kez yenilenmek zorunda kalan yaşlı kadınlardan söz edilir. Bir ineğin sütü açıklanamayan bir biçimde ekşirse, sahibi süt satmayı bırakır ya da ancak ineğinin boynuzuna deri içinde saklanmış güçlü bir yazı bağladıktan sonra satmaya cesaret edebilir. Osmanlı feodal düzeninde madenlerde çalışan Rum işçiler ise, kimi zaman uzun boylu, iri yapılı ve kıllı hayalet adamlar gördüklerini iddia ederler. Madenci, böyle bir durumda zengin bir maden damarı bulduğunu anlar. Fakat aynı zamanda, artık yaşamının kısa süreceğini de bilir. Yerin altına ilişkin bu inanışlardan göğe yönelirsek Güneş ya da Ay tutulmaları daima gökcisimlerini yutmaya çalışan bir cin ya da ejdere bağlanır. Halk, hemen tüfekler, teneke kaplar veya ses çıkarabilecek her türlü aracı kullanarak büyük bir gürültü koparır. Amaç, korkunç canavarı korkutup uzaklaştırmaktır. Güneş ve ay her seferinde kurtulur, halk ise bu başarıya sevinçle şükreder. (White, 1919a).

Nazar inancının yıkıcı etkilerine ve bundan korunma yollarına (eşikten parça kesme, muska bağlama vb.) dair verilen gündelik örneklerin ardından sözün yer altı mitlerine getirilmesi metnin folklorik derinliğini artırmaktadır. Yazarın, madenlerde çalışan Rum işçilerin karşılaştığı "uzun boylu, kıllı hayalet adamlar" tasviri, halkbilimi literatüründe "memorat" (kişisel olağanüstü tecrübe anlatısı) olarak adlandırılan türün kusursuz bir örneğidir. Madencilik gibi ölüm riskinin, karanlığın ve belirsizliğin çok yüksek olduğu meslek gruplarında, yer altının tekinsizliği "Maden İyesi" (madenin koruyucu ruhu/sahibi) etrafında şekillenen zengin bir inanç sistemi yaratmıştır. Nitekim Anadolu madencilik folklorunda (özellikle Zonguldak havzasında derlenen metinlerde), tıpkı White'ın aktardığı gibi madenciye uyarıcı, ona cevheri gösteren ancak aynı zamanda onun yaklaşan ölümünü de haber veren olağanüstü varlıklara dair çok sayıda memorat bulunmaktadır (Ayaz ve Günaydın, 2019).

Yer altı inançlarından gökyüzüne uzanarak aktarılan Güneş ve Ay tutulmaları sırasındaki ritüeller ise makalenin kozmolojik boyutunu ortaya koymaktadır. Tutulma esnasında gök cisimlerini yutmaya çalışan "ejderha" motifi ve halkın teneke çalarak, silah atarak gürültü koparması, doğrudan doğruya Türk mitolojisindeki "Yelmauz" veya "Evren" adı verilen devasa kozmik ejderha inancının bir yansımasıdır. White'ın bir Batılı olarak dışarıdan gözlemlediği bu figür, İslamiyet öncesi dönemden günümüze kadar ulaşan ve evrenin dengesini tehdit eden mitolojik bir arketiptir. Halkın çıkardığı gürültüyle bu canavarı korkutup avını (Güneş'i/Ay'ı) bırakmaya zorlaması önceki bölümlerde tarımsal ritüellerde de karşılaştığımız işitsel apotropaik (sese dayalı koruyucu) eylemlerin kozmik ölçekteki tezahürüdür. Bu durum kadim kozmolojik inançların 20. yüzyıl başları Anadolu'sunda ritüelistik bir formda yaşamaya devam ettiğinin en çarpıcı kanıtlarından biridir (Duman, 2019).

İnsanlar, lanetlenmekten derin bir korku duyarlar. Bunun temelinde ise, lanetin kötü ruhların gücünü serbest bırakacağı ya da iyi ruhların aracılığı ve koruyucu etkisini etkisiz kılacağı inancı yatar. Kötü varlıklar o kadar çok ve güçlüdür ki, onlara karşı kayıtsız davranmak mümkün değildir. Doğu'daki yaşam kasvetlidir. Müziği bile ağırlıklı olarak minör tonlarda, hüznün doludur. İnsanlar hayatlarını sürekli bir korkunun esareti içinde sürdürmektedir. (White, 1919a).

White'ın makalesinin kapanışında "lanetlenme korkusu" ve "Doğu'daki yaşamın kasveti" üzerine kurguladığı bu dramatik genellemeler, tipik bir oryantalist bakış açısının ve "öteki"ni marjinalleştirme eğiliminin nihai bir dışavurumudur. Yazarın, salt kötü ruhların serbest kalmasına bağladığı bu "lanet" korkusu, aslında Türk halk kültüründe ve İslam ahlak felsefesinde "beddua" ve "ah alma" kavramlarıyla karşılık bulan, haksızlığı önleyen ve toplumsal düzeni sağlayan manevi bir sosyal denetim mekanizmasıdır. Halkın "mazlumun ahı"ndan duyduğu çekince, şeytani varlıklardan ziyade "sözün gücüne" ve ilahi adalet (mizana) duyulan inançla ilişkilidir.

Öte yandan White'ın, Anadolu insanının hayatı "sürekli bir korkunun esareti" içinde yaşadığına kanıt olarak sunduğu minör tonlu ve hüzünlü müzik (uzun hava, bozlak veya yanık ses geleneği), çaresizliğin veya kötü ruhlara duyulan korkunun değil, Türk kültüründeki "gurbet", "ayrılık" ve tasavvufi "hüzün" anlayışının derin bir estetik dışavurumudur (Çağrı, 1992). Sonuç olarak yazar, paha biçilmez etnografik gözlemlerini, kendi teolojik ve kültürel üstünlük iddiasını pekiştirmek adına indirgemeci bir "Doğu kasveti" tablosuyla sonlandırmayı tercih etmiştir.

Sonuç

George Edward White'ın 1919 yılında kaleme aldığı bu metin, yirminci yüzyılın başlarında Anadolu'nun sosyo-kültürel yapısına, kırsal yaşamına ve halk dindarlığına dair paha biçilmez etnografik veriler sunan tarihsel bir belgedir. Yazar, nazar inancından cin tasavvuruna, halk hekimliği uygulamalarından tarımsal ritüellere kadar oldukça geniş bir yelpazede detaylı saha gözlemleri aktarmıştır. Ancak çalışmanın gövdesinde yapılan halkbilimsel ve sosyolojik analizlerin de açıkça ortaya koyduğu üzere White, bu zengin verileri işlerken tarafsız bir bilim insanı hüviyetinden ziyade, kendi teolojik ve kültürel (Hristiyan/Batılı) üstünlüğünü merkeze alan oryantalist bir perspektif benimsemiştir. Yazarın Anadolu insanının doğaüstü güçler ve belirsizlikler karşısında geliştirdiği korunma pratiklerini sıklıkla "şeytana tapınma", "mantıksızlık" veya "Doğu'nun kasveti" gibi indirgemeci etiketlerle yargılaması bu önyargının en somut yansımasıdır. Buna karşın metin, eleştirel bir süzgeçten geçirildiğinde din sosyolojisi ve Türk halkbilimi araştırmaları için iki büyük potansiyel barındırmaktadır. Bunlardan ilki, Anadolu'daki "halk dindarlığı"nın kurumsal ve teolojik sınırları aşan senkretik yapısıdır. Metin boyunca incelenen "okuyup üfleme", kutsal metinleri muska olarak taşıma, bebekleri korumak için süpürge veya haç kullanma ve akıl hastalarını manastır/türbe gibi kutsal mekânlarda demir halkalardan geçirerek sağaltma gibi pratikler, Müslüman ve Hristiyan toplulukların görünmez tehlikeler karşısında nasıl ortak psikososyal refleksler geliştirdiğini gözler önüne sermektedir.

İkinci önemli bulgu ise yazarın birer "batıl inanç" olarak küçümsediği ritüellerin sosyolojik ve psikolojik işlevleridir. Su bakıcılığı, kurt ağzı bağlama, sıtma bağlama ve yer-su iyelerine saygı gibi uygulamalar, salt bir cehalet göstergesi değil, Anadolu insanının ölüm, hastalık, hırsızlık ve ekin kaybı gibi yaşamsal krizler karşısında kontrol duygusunu kaybetmemek adına başvurduğu köklü savunma mekanizmalarıdır. Sonuç olarak bu tercüme ve değerlendirme çalışması, White'ın tarihsel tanıklığını yok saymamakla birlikte onun eksik bıraktığı veya oryantalist bir refleksle bağlamından kopardığı inanç pratiklerini kendi yerel dinamikleriyle ve içeriden bir perspektifle yeniden okuma imkânı sunmaktadır.

Extended Summary

1. Introduction and Background

In the early 20th century, the Anatolian geography, with its rich ethnic and religious structure, became a significant field of study for Western missionaries. This study focuses on a historical text that sheds light on the socio-cultural and religious dynamics of this period, the article titled *Evil Spirits and the Evil Eye in Turkish Lore*, published in 1919 by George Edward White. White, an American missionary, educator, and the president of Anatolia College in Marsovan (Merzifon), operated in the Ottoman territories for many years. His observations represent a crucial, yet inherently biased, historical record of the region's supernatural beliefs.

White's narrative presents Anatolian folk belief as a dualistic structure balancing "benevolent" forces (saints/evliyalar) and "malevolent" forces (jinn and the evil eye). While his previous works detailed the quest for holy intercession, this specific 1919 text explores the other side of the coin: the practices of fear, avoidance and protection against malicious powers. Modernization had not yet transformed rural life during this era, making White's detailed ethnographic accounts of peasants, dervishes and local clerics an invaluable resource for understanding the historical roots of Turkish folk piety.

2. Purpose and Methodology of the Study

The primary purpose of this study is to introduce White's historical testimony to the Turkish academic literature through a faithful translation while simultaneously subjecting his observations to a critical, comparative and interdisciplinary analysis. The methodology relies on textual translation followed by sociological and folkloristic evaluation supported by contemporary literature.

Rather than merely reproducing White's orientalist judgments—which frequently label local practices as "irrational," "superstitious" or remnants of "devil worship"—this study deconstructs his claims. The belief practices which White often detached from their original context due to his Christian theological framework, are re-read within the context of the social manifestations of religion, local dynamics and Turkish mythology. Thus, the study aims to provide a critical data source at the intersection of the sociology of religion and folklore.

3. Key Findings and Discussions

The critical analysis of White's text reveals several profound sociological and folkloric findings regarding how early 20th-century Anatolian societies coped with fear and uncertainty.

- **The Perception of Jinn and Supernatural Threats:** White categorizes the Anatolian belief in jinn as purely malevolent, attempting to equate them with biblical demons and attributing their origins to "devil worship". However, the study's analysis shows that this is an orientalist reduction. In Turkish folklore, jinn have a multi-layered existence and entities that White perceives merely as "evil spirits" residing by streams or mills are actually syncretic remnants of ancient Turkic "Yer-Su İyeleri" (Nature/Water Spirits).
- **The Evil Eye as a Social Control Mechanism:** White extensively documents practices to ward off the evil eye (nazar), noting the fear directed particularly toward people with blue eyes and blonde hair. To counter this, locals utilized apotropaic (evil-averting) objects like blue beads, animal skulls, garlic, deer horns and "mashallah" plaques. One of his most striking observations is a windmill mechanism set up in a vineyard to distract the evil eye with motion and sound. Sociologically, these practices demonstrate that the evil eye functioned as a potent social control mechanism, making the culture of fear psychologically manageable.
- **Syncretic Folk Piety and Cross-Religious Practices:** A major finding of this study is the documentation of how Muslim and Christian communities developed identical defense mechanisms against invisible threats, transcending the strict theological boundaries of their institutional religions. For instance, the practice of a Muslim cleric (hoca)

blowing and reciting verses to ward off evil is mirrored perfectly by Christian priests blowing toward the four cardinal directions and sprinkling holy water. Similarly, the incubation (healing sleep) tradition was practiced in Armenian monasteries, where mentally ill patients were passed through heated iron rings or locked in rooms with holy relics to cure supposed demonic possessions. A Georgian exorcist using verses from the Torah, Psalms, Gospel and Quran simultaneously further illustrates this highly pragmatic, syncretic approach to healing.

- **Misinterpreted Rituals and Mythology:** White frequently misinterprets local rituals through his Western lens. For example, he views the breaking of a clay pot at a newlywed couple's threshold as "bribing the devil" or a remnant of devil worship. In reality, this is the ancient Turkic tradition of "saçı" (bloodless sacrifice) aimed at distracting the evil eye and protecting the household. Likewise, the broom placed next to babies to protect them from jinn and the wooden crosses used by Christians on chimneys against witches, are actually shared protective measures against the mythological *Alkarısı* (Albastı) or *Lilith* archetypes that specifically target postpartum women and infants.

4. Conclusion

George Edward White's 1919 text is an invaluable historical document offering rare ethnographic insights into the rural life, folk medicine and supernatural beliefs of early 20th-century Anatolia. Nevertheless, White processes these rich data not as an objective scientist, but through an orientalist perspective that assumes Western/Christian superiority, often reducing complex social defense mechanisms to "gloomy" fatalism or irrational superstitions.

However, when filtered through a critical sociological lens, it becomes evident that phenomena such as jinn, the evil eye, water scrying (mandal) and spell-binding (like binding a wolf's mouth to protect sheep) are not mere ignorance. At their core, these beliefs constitute a highly functional system designed to strengthen social solidarity and maintain a sense of control over life's crises—such as illness, theft and agricultural loss—in an era characterized by inadequate medical and scientific facilities. Ultimately, this study ensures that these historical practices are not lost to orientalist detachment but are re-evaluated from an insider's perspective, highlighting the profound and resilient nature of Anatolian folk piety.

Kaynakça | References

- Abdullah, A., Yüksel, M. A., ve Abdullah, B. (2025). Tefsir ve edebiyat kitaplarındaki cin tasviri. *Aydın Arapça Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 57–85.
- Ağırman, F. (2019). Türk halk inanışlarında büyü ve efsun. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 227–248.
- Ayaz, F., ve Günaydın, Y. (2019). Seyahatnameler ışığında klasik dönem Osmanlı toplumunda yaygın olan hurafeler ve batıl inanışlar. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 405–434.
- Balaban, T. (2013). Kurtağzı bağlama geleneği ve dinî dayanağı üzerine: Amasya ili örneği. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 12–17.
- Balaban, T. (2015). Türk mitolojisinde yer-su iyesinin halk kültürüne yansımaları: Amasya ili örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 51–68.
- Begic, H. N. (2022). Anadolu nazar inancı ve nazarlıklar. *Hars Akademi*, 5(Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı), 170–187.
- Çağrı, M. (1992). Beddua. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, s. 299–300). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelebi, İ. (2008). Rukye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, s. 221–222). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demir, B. (2019). Endor cadısı İkonografisi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (28), 23–53.
- Demirci, K. (2011). Taş. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 40, s. 138–140). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Doğaner, A. (2023). Çukurova halk kültüründe sıtma hastalığı. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 927–944.
- Duman, H. (2019). Türk mitolojisinde ejderha. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 482–493.
- Düzgün, Ş. A. (2012). Dinsel ve mitolojik yönleriyle cin ve şeytan algımız. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 11–30.
- Eroğlu, E. (2025). Düünden bugüne Türk kültür coğrafyasında kansız kurban: Saçı geleneği. *Turkish Studies – Language and Literature*, 20(3), 2208–2229.
- Güven, C. (2008). Amerika'daki Ermeni propagandasına bir örnek: Merzifon Amerikan Koleji Başkanı George E. White (1916–1919). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 571–587.
- Güzel, M. (2023). İki gotik mitolojik kahraman: Lilith ve Al Karısı. *Şarkiyat Mecmuası*, (42), 247–256.
- Işık, H. (2018). Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'a göre şeytan. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 35–74.
- Kévorkian, R. H., ve Paboudjian, P. B. (2012). 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler. (M. Saris, Çev.). Aras Yayıncılık.
- Kocabaşoğlu, U. (1991). Amerikan Board. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 3, s. 57–59). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Küçükyıldız Gözelce, D. (2022). Türkiye sahası efsane ve memoratlarında cin tasavvuru. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 719–757.
- Maksudyan, N. (2013). Amerikan kaynaklarında Merzifon Anadolu Koleji’nin kısa tarihçesi. *Kebikeç*, (36), 153–168.
- Stephens, E., ve Stephens, M. (1986). *Survival against all odds: The first 100 years of Anatolia College*. Aristide D. Caratzas.
- Taşgın, A. (2013). Yezidiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, s. 525–530). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tatlıhoğlu, K. (2014). Bir alt kültür unsuru olarak halk dindarlığı ve sosyo-psikolojik temelleri üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 59–75.
- Tunç, Z. (2023). Türk halklarının doğum ile ilgili inançlarında “alkarısı”. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Dr. Recep Yaşa’ya Armağan Sayısı), 3192–3209.
- Tural, S. (1994). Define. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 88–90). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uygun Yazıcı, S. (2023). İnanç turizmi kavramının tarihsel uygulamalarına bir örnek: İnkubasyon. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(25), 145–155.
- White, G. E. (1919a). Evil spirits and the evil eye in Turkish lore. *The Muslim World*, 9(2), 179–186.
<https://archive.org/details/muslimworld09hartuoft/page/178/mode/2up>
- White, G. E. (1919b). Saint worship in Turkey, *The Muslim World*, 9(1), 8–18.
<https://archive.org/details/muslimworld09hartuoft/page/8/mode/1up>
- White, G. E. (1995). *Bir Amerikan misyonerinin Merzifon hatıraları* (C. T. Yüksel, Çev.). Enderun Kitabevi.
- White, G. E. (2025). Türkiye’de azizler kültü (Ş. Işık, Çev.). *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 895–905.
- Yakıcı, A. (2010). Halk hekimliği ve ocaklar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (53), 169–188.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Nazar. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 32, s. 449–451). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.